

RETROSPEKTÍV BETEKINTÉS AZ ISKOLAI ZAKLATÁS JELENSÉGÉBE: A KORTÁRSBÁNTALMAZÁST TAPASZTALÓ PEDAGÓGUSOK KÖZBEAVATKOZÓ MÓDSZEREI ÉS A BULLYING HOSSZÚ TÁVÚ HATÁSAI

NAGY Mónika, PÉTER Lilla

Abstract: The research provided an insight into how often participants experienced bullying during their primary school years. The survey involved 170 participants of different ages and from various parts of Transylvania, and their responses were based on retrospective self-reporting. We explored the impact of the intervention methods used by the participants' teachers on the development of bullying. Furthermore, we examined the long-term effects of peer bullying on the psychological well-being and self-esteem of the victims. The results show that victims' self-esteem is lower than that of other participants. Some respondents also reported experiences of self-harming behaviour and suicidal thoughts.

Keywords: bullying prevalence, self-esteem, self-harming behaviour, suicidal behaviour, punishment, methods,

1. Bevezető gondolatok

Az iskola feladata igen sokrétű, hiszen a tudás-, ismeretátadás, valamint a kompetenciák fejlesztése mellett, a biztonságos és befogadó környezet megteremtése is lényeges ahhoz, hogy a tanulók sikeres legyenek. A tanulás hatékonyságának alapvető feltétele, hogy a gyermekek jól érezzék magukat az osztályközösségben. A bullying áldozatai gyakran szorongást, depressziót, alacsony önértékelést és különféle pszichoszomatikus tüneteket tapasztalnak, amelyek mind negatívan befolyásolják tanulmányi teljesítményüket (Coloroso, 2020). A bántalmazás következményei nemcsak rövidtávon jelentkeznek, hanem hosszú távon is maradandó hatással lehetnek a gyermekek mentális egészségére és társas kapcsolataikra. A bántalmazók jövőjét is nagyban befolyásolja az, ha hosszú távon a bántalmazó szerepét töltik be. A longitudinális vizsgálataik alapján Olweus (1999) megállapította, hogy huszonnégy éves korukig nagyobb eséllyel követnek el bűncselekményeket azok a tanulók, akik bántalmazták a társaikat az iskolás éveik alatt, mint a kortárs csoport más tagjai. A kutatásunk egyik fő célja annak feltárása volt, hogy a résztvevők milyen gyakorisággal tapasztaltak diákok közt zajló, iskolai zaklatást általános iskolás korukban. Emellett vizsgálni kívántuk, hogy a kitöltők megítélése szerint a pedagógusok beavatkozó intézkedései milyen mértékben befolyásolták a bántalmazás további alakulását. Továbbá arra is kerestük a választ, hogy a bullying milyen hosszú távú hatással volt az áldozatok mentális egészségére a válaszadók tapasztalatai alapján. A kutatásban 170 fő vett részt, akik Erdély különböző régióiból származnak. Az adatgyűjtés online kérdőíves módszerrel történt, melynek során a résztvevők retrospektív beszámolóit vizsgáltuk az általános iskolai éveik alatt tapasztalt bullying gyakoriságáról és annak jellemzőiről. Az iskolai bántalmazást tapasztaló pedagógusok közbeavatkozási módszereiről és ezek hatékonyságáról jelenleg viszonylag kevés információ áll rendelkezésre, annak ellenére, hogy az iskolai zaklatás folyamata nem kizárólag a bántalmazó, az

áldozat és a szemlélők közötti interakciók mentén értelmezhető. A pedagógusok attitűdjei, beavatkozási gyakorlata, valamint az intézményi kultúra is meghatározó szerepet játszik az iskolai zaklatás kialakulásában és fennmaradásában.

2. Elméleti háttér

Az észak-európai országokban már a huszadik század közepén megjelent a kortársbántalmazás tudományos vizsgálata. A téma kutatásában napjainkban is széles körben ismert és a felmérésekben gyakran alkalmazott definíció Olweus (1978) nevéhez fűződik. Eszerint a bullying olyan ismétlődő, negatív cselekedetek sorozata, amelyek során a bántalmazó szándékosan okoz kellemetlenséget, fizikai vagy lelki sérelmet az áldozatnak. Szerinte a diákok között előforduló zaklatás egy olyan interperszonális kapcsolatban valósul meg, amelyre jellemző az erőviszonyok egyenlőtlensége, valamint az, hogy az áldozat védtelen a bántalmazóval szemben. Habár Olweus (1999) meghatározásában az egyik fő kritérium a cselekedetek ismétlődő jellege, egyes szerzők az olyan egyszeri, de súlyos agresszív cselekedeteket is a bullying kategóriájába sorolják, amelyek során az áldozat nagy megaláztatást szenved el. Coloroso (2020) szerint ebbe a kategóriába sorolhatók azok a cselekedetek is, amelyek hosszú távú károkat okozhatnak az áldozatnak, például a cyberbullying egyes formái. A bullying definiálását megnehezíti, hogy a résztvevők különbözőképpen értelmezik a jelenséget, más kritériumok mentén ítélik meg azt, és annak a súlyossági fokát. A pedagógus és a szülők megfigyelései értékesek lehetnek, azonban nem mindig tükrözik a valóságot. Ugyanis Ranschburg (2013) szerint, a szülők és a pedagógusok nem tudják megítélni, hogy mi az életkorhoz viszonyított normalitás. Előfordulhat, hogy olyan viselkedést tekintenek deviánsnak, amely az adott életkori szakaszban teljesen természetes, miközben elfogadhatónak minősítenek olyan megnyilvánulásokat, amelyeknek egyáltalán nem lenne szabad előfordulniuk. Vajda és Kósa (1999) szerint, ha egy diák hosszú időn keresztül rendszeres bántalmazásnak van kitéve, az jelentős károkat okozhat a személyiségfejlődésében. Korán jelentkezhetnek olyan pszichés tünetek, mint a szorongás, a depresszió vagy az alakoskodó viselkedés. Ezek a tanulók gyakran nem tudják, hogyan reagáljanak különböző élethelyzetekben, nehezen értelmezik mások érzelmeit, elveszítik a bizalmukat az emberekben, és veszélyt sejtnek ott is, ahol valójában nincs. Ranschburg (2013) kiemeli, hogy bár a félelem kulcsszerepet játszik a veszély elkerülésében, hosszú távon fennállva tehetetlenséghez vezethet. Maier és Seligman (1967) a depresszió kutatása során dolgozták ki a tanult tehetetlenség elméletét, amely szerint az ismétlődően kontrollálhatatlan negatív élmények azt az érzést keltik az egyénben, hogy cselekvései hiábavalók. Comer (2005) megfigyelései alapján megfogalmazza, ha egy gyermek ismétlődően negatív élményeket él át bizonyos élethelyzetekben, megnő annak az esélye, hogy más szituációkban is tehetetlenséggel fog reagálni. Olweus (1999) szintén rámutat arra, hogy a kortársbántalmazás áldozatai gyakran mutatnak tehetetlenséggel, meghunyászkodással jellemezhető reakciókat. Coloroso (2020) megfigyelései szerint a bántalmazás áldozatai gyakran vágnak az egyedüllétre, szoronganak, esetenként szomatikus tüneteket mutatnak, ingerlékenyek, féltékenyebbé válnak és fokozatosan izolálódnak. Olweus (1999) longitudinális vizsgálatai alapján már több dimenzió mentén különíti el az áldozatok tüneteit. Véleménye szerint ezek a tünetek összefüggnek az áldozattípusokkal. A passzív áldozatokra jellemző a meghunyászkodó, szorongó viselkedés, reakcióik pedig befolyásolják a bántalmazás megismétlődésének esélyét. Megfigyelhető, hogy azok a passzív áldozatok, akiket korábbi iskolájukban is bántalmaztak, az új közösségben is rövid időn belül áldozattá váltak. Ezzel szemben a provokatív áldozattípus gyakran reagál heves agresszióval, dühkitöréssel, azonban ezek a válaszreakciók nem elegendők az önvédelemhez. Coloroso (2020) számos olyan esetet felsorol, amelyekben a bullying áldozatai öngyilkosságot követtek el. A legfiatalabb áldozat egy nyolc éves kislány, aki az ugrókötelével kötötte fel a magát. A sajtóból szintén számos esetről értesülünk évente. 2023-ban egy magyarországi kisfiú esetéről olvashattunk, akit folyamatosan csúfoltak, emiatt lett öngyilkos. Romániában, 2023 decemberében két tinédzser lány vetett véget az életének. A bullying hatása az áldozatok mentális egészségére, többek között a pszichológiai distressz fokozódásában, az alacsony önbecsülésben és a reménytelenség érzésében nyilvánul meg. A személy rossz pszichés állapota növeli az önsértő viselkedés valószínűségét, mivel az áldozat gyakran keres azonnali enyhülést. Az öngyilkos magatartás, ami magába foglalhatja az öngyilkosság gondolatát, a befejezett és nem befejezett öngyilkosságot, valamint a nem szuicidális önsértést (NSSI, szándékos fizikai sérelem okozása öngyilkossági szándék nélkül), elkülönítendő fogalmak. Habár a szakirodalom

a két fogalmat elkülöníti, az újabb tanulmányok alapján, inkább egy kontinuum két végpontjaként értelmezhetők (Drubina et al., 2022, p. 2). Minél többször fordul elő az önsértő magatartás, annál nagyobb eséllyel jelenik meg az öngyilkosság gondolata, az öngyilkossági szándék. Csorba (2010) szerint a nem-szucidális önsértés tinédzserkorban jelentősen megugrik, gyakorisága jóval meghaladja a felnőttkori gyakoriságét. Vannak tinédzserek, akiknél nagyobb eséllyel jelenik meg az önsértő vagy öngyilkos magatartás. Habár jelentős befolyással bír a családhoz való viszony és a családtagok közti viszony, mégsem azonosítottak olyan speciális nevelési jellemzőt, amit a jelenség kizárólagos kiváltó okaként nevezhetnénk meg. Több esetben megfigyelték, hogy azoknál a családoknál, ahol az anya egyedül neveli a gyereket, gyakrabban előfordul. A rideg, elutasító, szigorúan fegyelmező szülők gyermekei szintén nagyobb mértékben veszélyeztetettek. A tinédzserkorú diákok általában huszonkét évvel gyakrabban követnek el azonos súlyú probléma miatt öngyilkossági kísérletet, mint a felnőttek. Azoknál a serdülőknél, akik öngyilkosságot készülnék véghezvinni, megfigyelhetők szélsőséges megnyilvánulások, mint például a fokozott kockázatvállalás, kiúttalanság, tanácsstalanság érzése. Szociálisan visszahúzódik, tudata beszűkül, monologizál, nyilvánvaló vagy rejtett jelzéseket tesz szucid szándékra. Halálfantáziák foglalkoztatják, fokozott az igénye a távolságra, az alvásra. A megbocsátás, kegyelem vagy adakozás vágya borítja el. A szociális vagy emocionális izoláció, a szubjektíven megélt magányosság szintén rizikófaktorok (Csorba, 2010, p. 14). A kortársbántalmazás előfordulásának mértéke az elmúlt években sem csökkent. Ezt támasztják alá a „Social determinants of health and well-being among young people” (HBSC, 2010) és a „Focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, Central Asia and Canada” (HBSC, 2022) című nemzetközi tanulmányok is, amelyek több mint 40 ország adatait elemzik. A kortársbántalmazással kapcsolatos kutatások elterjedését követően számos prevenció program került kidolgozásra. Ezek közül az egyik legismertebb a finn iskolákban sikeresen alkalmazott KiVa program, amely bizonyítottan hatékonyan csökkenti a bullying előfordulását. Egyes vizsgálatok szerint a program bevezetését követően akár 30%-kal is visszaesett a bántalmazás gyakorisága. A KiVa program egyszerre helyez hangsúlyt a megelőzésre és a beavatkozásra. Az előfordulási arány csökkenésén túl egyéb pozitív hatások is megfigyelhetők voltak: mérséklődött a depressziós tünetekkel küzdő tanulók száma, és javult az iskolai beilleszkedés, a tanulási motiváció, valamint a tanulói teljesítmény (Jármí et al., 2015). A resztoratív technikák, az asszertív kommunikációra nevelés és a drámapedagógiai módszerek alkalmazása szintén hatékony prevenció eszközöknek bizonyulnak a bullying visszaszorításában.

3. A kutatási probléma és hipotézisek

A bullying problémát jelent az oktatási intézményekben, amely nemcsak a diákok mentális és fizikai jóllétére, hanem az iskolai légkör egészére is negatív hatással van. A jelenség súlyos és sokrétű következményekkel jár. A pszichológiai, szociális, pszichoszomatikus hatások, az áldozatok tanulási teljesítményének romlása mind azt mutatják, hogy a bullying megelőzésére való törekvés nem csupán az iskola, hanem az egész társadalom közös felelőssége. A pedagógusnak kiemelt szerepe van a kortársbántalmazás alakulásában (Coloroso, 2020). Az intervenció módszerek hatékonysága gyakran megkérdőjelezhető, ugyanis a bántalmazók viszonylag gyorsan megtanulják, hogyan kerülhetik el a lebukást. Ez alapján kérdésként merül fel, hogy azok a személyek, akik általános iskolás éveik során valamilyen formában, akár áldozatként, bántalmazóként vagy passzív szemlélőként találkoztak a kortársbántalmazással, hogyan számolnak be a tapasztalataikról? Milyen hatással vannak az iskolai bántalmazás alakulására a pedagógusok közbeavatkozó módszerei, a retrospektív beszámolók alapján? Továbbá, milyen hosszú távú hatásokat tapasztaltak azok, akik diákként az áldozat szerepét töltötték be?

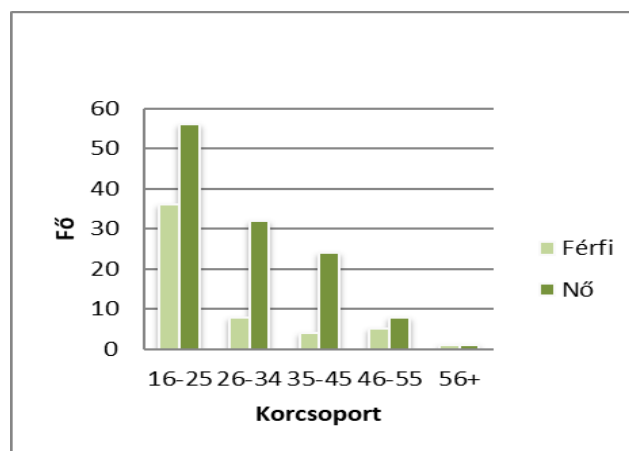
H1: A válaszadók retrospektív beszámolói alapján a kortársbántalmazás rendszeresen előfordult általános iskolás éveik alatt.

H2: Feltételezzük, hogy a válaszadók retrospektív beszámolói szerint azokban az esetekben, amikor a pedagógus büntetést alkalmazott a bullying azonosításakor, gyakrabban ismétlődött meg a bántalmazás.

H3: A bullying hosszú távon negatívan befolyásolta az áldozatok mentális egészségi állapotát, a válaszadók tapasztalatai alapján.

4. A kutatási minta

A kérdőívet összesen 170 fő töltötte ki. A válaszadók 71,8%-a nő, 28,2%-a férfi. Az életkori eloszlás alapján a legtöbben a 16–25 év közötti korosztályba tartoznak (48,2%), de minden korcsoport képviselteti magát (l. 1. ábra). A válaszadók többsége Erdélyből származik, és általános iskolai évekre vonatkozó visszaemlékezéseik alapján válaszoltak a kérdésekre. Kolozs megyei 22,35%, Hargita megyei 60%, Kovászna megyei 11,17%, Szatmár, Bihar és Máramaros megyei a kitöltők 6,6%-a. A kutatás célja elsősorban a kortársbántalmazással kapcsolatos egyéni tapasztalatok feltárása és a pedagógusi beavatkozások megítélésének vizsgálata volt. Az adatok retrospektív önbevalláson alapulnak.

1. ábra: A minta nemek és korcsoport szerinti eloszlása

A kérdőívet online formában terjesztettük, többek között magyar tannyelvű középiskolák körében és különböző közösségi platformokon.

5. Módszerek és eljárások

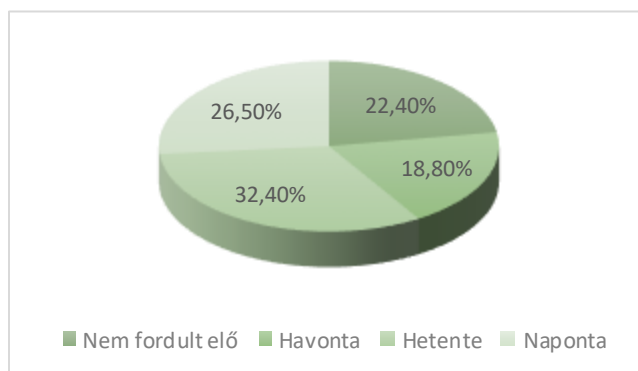
Tekintettel arra, hogy a vizsgálat célja az iskolai bántalmazással kapcsolatos tapasztalatok, a pedagógusok közbeavatkozó módszerei, valamint a bullying hosszú távú hatásairól alkotott vélemények feltérképezése volt, a kérdőíves módszer bizonyult a legmegfelelőbbnek. A retrospektív önbevalláson alapuló online kérdőív lehetővé tette a résztvevők gyors és nagyszámú elérését, valamint biztosította az anonimitást, amely a téma érzékeny jellege miatt indokolt. Ez a megközelítés várhatóan hozzájárult a válaszadók őszinteségéhez. A bullying kutatása számos kihívást rejt Buda (2015) szerint. Habár Olweus (1999) zaklatásdefiníciója széles körben elfogadott, kutatási szempontból nem tekinthető kellően stabil alapnak, mivel annak értelmezését több szubjektív tényező befolyásolhatja. A kulturális és nyelvi sajátosságok, például a „zaklatás” szó szexuális konnotációja a magyar nyelvben, illetve a „bántalmazás” fizikai erőszakra redukált értelmezése torzíthatják az eredményeket. A zaklatás mérésére alkalmazott két alapvető eljárás a definícióalapú és az eseménylista-alapú kérdezés. Kutatásunkban mindkét eljárást alkalmaztuk annak érdekében, hogy csökkentsük azokat a torzulásokat, amelyek az eltérő értelmezésekből fakadhatnak. A kérdőív bevezető részében ismertettük Olweus (1999) zaklatás definícióját, kiegészítve Coloroso (2020) megközelítésével. A kérdőív négy fő egységből állt. Az első rész a demográfiai adatokkal kapcsolatos információkra fókuszált. A második rész az első hipotézishez kapcsolódott, vagyis az előfordulást, valamint a bántalmazás típusát térképezte fel. Tíz, bántalmazásnak minősülő konkrét cselekedetet soroltunk fel, amelyeket részben Lendvai és munkatársai (2015) kérdőívéből vettünk át, részben pedig saját kidolgozású kérdéseket

építettünk be, melyek a kutatási célokhoz igazodtak. Ezek a cselekedetek a verbális, fizikai, szociális és cyberbullying formáit ölelik fel. Az eszköz megbízhatóságát Cronbach-alfa mutatóval ellenőriztük ($\alpha = 0,867$). A harmadik egység a résztvevők véleményét kívánta feltárni a pedagógusok beavatkozó módszereiről és azok hatékonyságáról. Az összefüggéseket khi-négyzet próba segítségével vizsgáltuk. Végül a negyedik egység a harmadik hipotézishez kapcsolódik, a hosszú távú hatásokat, az áldozatok önbecsülését és társas szükségleteinek felmérését célozza meg. Ennek a feltérképezésére egy tesztet építettünk be (Rosenberg, et al., 1995), részben pedig saját kérdésekkel egészítettük ki, és leíró statisztikát alkalmaztunk. A nyílt végű kérdésekre adott válaszok feldolgozásánál tartalomelemzés módszerét alkalmaztuk, a kulcsszavak és a gyakran megjelenő, visszatérő fogalmak alapján kategóriákat alakítottunk ki.

6. Az eredmények bemutatása és értelmezése

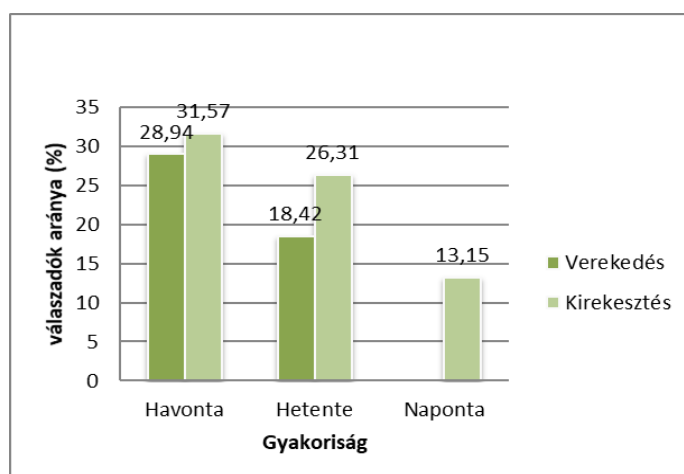
6.1 A kortársbántalmazás előfordulása

A résztvevők 22,40%-a, szám szerint 38 személy azt vallja, hogy nem fordult elő kortársbántalmazás az általános iskolás évei alatt az osztályában, a többi résztvevő eltérő gyakorisággal, de tapasztalta a kortársbántalmazást. A kitöltőknek a kontrollkérdésekre adott válaszait külön is megvizsgáltuk.

2. ábra: A kortársbántalmazás előfordulása a résztvevők általános iskolás évei alatt

A 7-es kérdésnél olyan cselekvéseket soroltunk fel, amelyek a szakirodalom szerint egyértelműen bántalmazásnak minősülnek, (3. ábra) a kitöltőknek pedig meg kellett határozniuk, hogy milyen gyakran fordult elő az említett cselekedet általános iskolás éveik alatt.

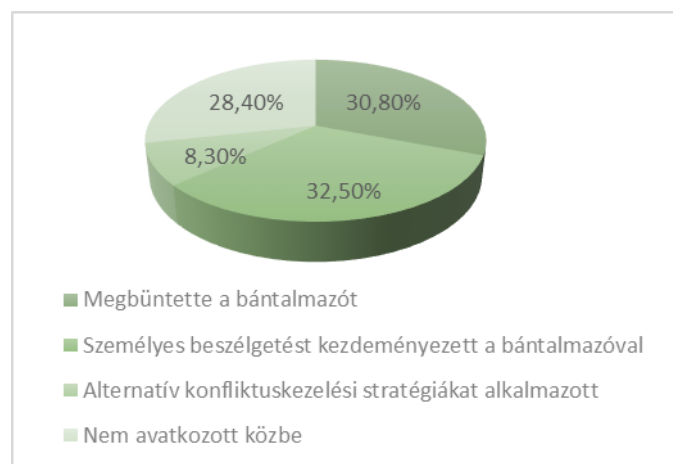
3. ábra: A kortársbántalmazás előfordulása – részlet az eseménylista alapú kérdések válaszaiból

Az 5-ös kérdésre adott válaszok alapján 38 fő (a válaszadók 22,40%-a) állította, hogy általános iskolai évei során nem fordult elő kortársbántalmazás. Ezzel szemben a 7-es kérdésnél ugyanezen válaszadók 28,94%-a havonta, míg 18,42%-uk hetente számolt be olyan verekedésről, amelyben az egyik fél egyértelműen fizikailag gyengébb volt a másiknál. A szociális kirekesztés gyakoriságát tekintve

31,57% havonta, 26,31% hetente, míg 13,15% naponta előforduló esetekről számolt be. A kontrollkérdésekre, például a tárgyak megrongálására, gúnynevek használatára vagy rosszindulatú pletykák terjesztésére adott válaszaik alapján is egyértelműen megállapítható, hogy a résztvevők általános iskolás éve alatt előfordult kortársbántalmazás. A 38 fő közül 11-en azt jelezték, hogy nem tapasztaltak bántalmazást diákként, de a szakmai életük során szereztek tapasztalatot a bullying jelenségével kapcsolatban. Ez a 11 fő, akik a teljes minta 6,47%-át teszik ki, válaszaik alapján feltételezhető, hogy valóban nem találkoztak kortársbántalmazással saját iskolai éveik alatt. Közülük 7 fő rendelkezik felsőfokú végzettséggel.

6.2 A beavatkozó módszerek hatékonysága

Az északi országokban már évtizedek óta zajlanak longitudinális vizsgálatok annak feltérképezésére, hogy mely módszerek bizonyulnak hatékonyak a kortársbántalmazás megelőzésében. Jármí és mtsai (2015) szerint azokban az oktatási intézményekben, ahol a KIVA bullying prevenció programot alkalmazzák, nemcsak a bántalmazás előfordulási gyakorisága csökken, hanem számos pozitív mellékhatás is megfigyelhető.

4. ábra: A résztvevők általános iskolai pedagógusaik által alkalmazott közbeavatkozó módszer

Annak érdekében, hogy feltérképezzük, milyen tapasztalatokkal rendelkeznek a felmérés résztvevői a pedagógusok által alkalmazott intervenció módszerekről és azok hatásairól, a válaszadókat csoportokba soroltuk aszerint, hogy a pedagógusuk milyen beavatkozási módszert alkalmazott (l. 4. ábra). Ezt követően minden csoport esetében elemeztük a résztvevők válaszait arra a kérdésre, amely az adott intervenció hatékonyságát vizsgálta.

1. táblázat. A pedagógus beavatkozásának hatékonyságának megítélése a résztvevők válaszaik alapján

A pedagógusok beavatkozási módszerei	A módszer hatékonysága a válaszadók szerint	
	Megszűnt vagy csökkent	Nem javult, ismétlődött
Büntetés	53,83%	46,17%
Személyes beszélgetés	78,18%	21,82%

Megjegyzés: khi négyzet $p = 0,0012$, $p < 0,5$

A válaszadók 53,83%-a számolt be arról, hogy a büntetés alkalmazása után a bántalmazás megszűnt vagy csökkent, míg 46,17%-a szerint ez a módszer nem járt tartós eredménnyel. Szignifikáns különbséget találtunk tehát a büntetés és a személyes beszélgetés, mint pedagógusi beavatkozási

módszerek hatékonyságának megítélése között, a válaszadók tapasztalatai alapján. A khi-négyzet próba eredménye ($p = 0,0012$; $p < 0,05$) azt mutatja, hogy a két módszer eltérő mértékben járult hozzá a bántalmazás megszűnéséhez vagy csökkenéséhez, illetve annak fennmaradásához. A személyes beszélgetés esetében 78,18% tapasztalta a bántalmazás megszűnését vagy csökkenését, míg mindössze 21,82% számolt be az esetek ismétlődéséről. Feltételezhető, hogy a személyes beszélgetés, szemben a büntetéssel, elősegíti a normaszegő, negatív viselkedés mögötti okok feltárását. Támogatja a reflektív gondolkodást, valamint hozzájárul a pedagógussal való bizalmi kapcsolat kialakulásához, míg a büntetés ellenállást válthat ki. A büntetés elsősorban félelmet vált ki a tanulóból, így a negatív következmények elkerülésére törekszik, ugyanakkor gyakran elmarad a cselekedet mögötti erkölcsi tartalom felismerése, és a belső meggyőződésen alapuló viselkedésváltozás.

2. táblázat. A pedagógus beavatkozásának hatékonyságának megítélése a résztvevők válasza alapján

A pedagógusok beavatkozási módszerei	A módszer hatékonysága a válaszadók szerint	
	Megszűnt vagy csökkent	Nem javult, ismétlődött
Alternatív konfliktuskezelési stratégiák alkalmazása	85,72%	14,28%
Beavatkozás elmaradása	6,22%	93,75%

Megjegyzés: khi négyzet értéke $p = 0,0001$, $p < 0,5$

A 2. táblázat adatai alapján szignifikáns különbséget állapítottunk meg ($p = 0,0001$, $p < 0,5$) a pedagógusok beavatkozási módszereinek hatékonysága között. Az alternatív konfliktuskezelési stratégiák alkalmazása esetén a válaszadók túlnyomó többsége, 85,72%-a számolt be arról, hogy a bántalmazás megszűnt vagy csökkent, míg csupán 14,28%-uk tapasztalta az ismétlődést. Ez azt jelzi, hogy a tudatos és fejlesztő jellegű beavatkozások magas hatékonysággal járulnak hozzá a bántalmazás mérsékléséhez. Ezzel szemben a beavatkozás elmaradása negatív kimenetelt mutat: 93,75% szerint nem történt javulás, és a problémás viselkedés ismétlődött. Ez rávilágít arra, hogy a pedagógiai passzivitás vagy mulasztás hozzájárul a bántalmazó viselkedés fennmaradásához, eszkalációjához.

6.3 A bullying hosszú távú hatásai

Szerettünk volna pontos képet kapni arról, hogy a mintában résztvevők hogyan vélekednek, lehetnek vagy sem hosszú távú, káros hatásai annak, ha valakit hosszú időn keresztül, módszeresen bántalmaznak az iskolatársai.

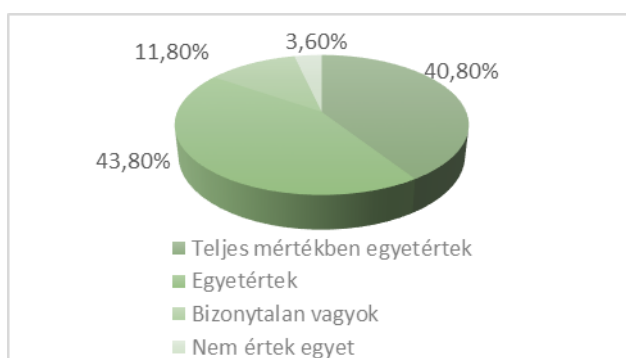

5. ábra: A vizsgálatban résztvevők véleménye a bántalmazás hosszú távú hatásairól

A kitöltők jelentős része, 90,5%-a meggyőződése, hogy a kortársbántalmazás hosszú távon is negatív hatással van az áldozatok pszichés jóllétére. Csupán 3% véli úgy, hogy egyáltalán nincsenek következményei, míg 6,5% szerint a hatások csak rövidtávon jelentkeznek. A hosszú távú hatások részletesebb feltárása érdekében a résztvevőket arra kértük, hogy saját élményeikről rövid, szöveges válaszban számoljanak be. A vizsgálat összesen 170 fővel zajlott, akik közül 65 főt (38,23%) azonosítottunk áldozatként. Azok a személyek, akik egyszerre szerepeltek áldozatként és szemlélőként, áldozatként kerültek be a vizsgálatba. Ezen áldozati csoport jelentős része, 94,15%-a számolt be arról, hogy a korábbi iskolai bántalmazás hosszú távú, negatív hatással volt rájuk, míg 5,85% úgy gondolja, hogy ezek a tapasztalatok hosszú távon megerősítették őket. Többen említettek önbecsülési és önértékelési nehézségeket is, bár néhány válaszadó a két fogalmat azonos jelentésűként értelmezte.

Pl.: „Az egész életemre kihatással volt, nap mint nap félelemben éltem, inkább meghúzódtam egy sarokban hogy minél inkább észrevétlen maradjak, sajnos sikertelenül, sokat sírtam, az önértékelésem mai napig nagyon alacsony.”(16-25, nő) „Összetett kérdés. Szerintem a fiatalok önértékelését nagyban befolyásolja az, amit a környezete visszatükröz számára - előbb a szülők, a szűk család, aztán a barátok, csoport- és osztálytársak. Ha ez a kép negatív, ha szorongást, szégyenérzetet kelt, ha megalázzák, kinevetik, bántják a gyereket/fiatalt, önmagát is egyre rosszabbnak fogja látni, és ha ez nem ellensúlyozódik egy támogató, szerető közegben (pl. család, igazi barátok), ha a trauma nem kerül feldolgozásra, belemenekülhet az önsértő, önbántalmazó viselkedésbe, súlyos esetben öngyilkosságba is. Személyes példám bizonyítja ezt (**tinédzserkoromban gyakran vagdostam magam**).” (35-45, nő)

Az írásos beszámolók alapján megállapítható, hogy az áldozatok egyaránt számolnak be rövid- és hosszú távú hatásokról. Jelentős részük jelenleg is alacsony önértékeléssel és önbecsüléssel rendelkezik, emellett kerülik a kezdeményezést, és óvatosabb, gyanakvóbb magatartást tanúsítanak. A sajtóban több esetben dokumentáltak olyan tragikus kimeneteket is, amikor az áldozat az öngyilkosság mellett döntött, mivel nem látott más kiutat. Annak érdekében, hogy feltárjuk, a résztvevők látnak-e összefüggést a kortársbántalmazás és a fokozott szuicid hajlam között, zárt és nyílt végű kérdéseket tettünk fel. A nyílt válaszokat tartalomelemzés segítségével dolgoztuk fel, az adatokat pedig különböző szempontok szerint kategorizáltuk, például hogy az öngyilkosság gondolata milyen gyakran jelenik meg a válaszokban, illetve hogy milyen gyakorisággal fordult elő már konkrét önsértő magatartás. Külön kategóriába soroltuk azokat a szemlélőket, akik környezetükből vagy a sajtóból értesültek hasonló esetről.

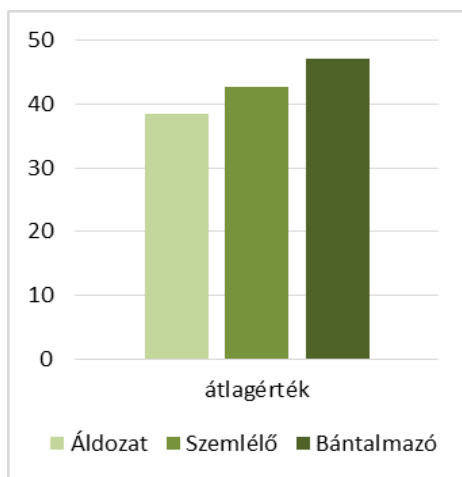

6. ábra: A bullying és az öngyilkos, önsértő magatartás közti összefüggés a válaszadók szerint

A 6. ábra adatai szerint, a mintában résztvevők 40,80%-a teljes mértékben egyetért azzal, hogy az önsértő, öngyilkos magatartás és a bullying között lehet összefüggés, 43,80% egyetért, 11,80% bizonytalan és 3,60% egyáltalán nem ért egyet. A véleményüket hasonló okokkal magyarázzák:

„Elnyomtam a saját akaratom mások érdeke miatt, ez nagy feszültséghez és fájdalomhoz vezetett, amit úgy próbáltam csillapítani, hogy fizikailag bántalmaztam saját magam, mert a fizikai fájdalom elviselhetőbb volt.” (Nő, 35-45), „Az áldozat tényleg elhiszi, hogy értéktelen s más utat, segítséget nem lát, csak ez látszik az egyetlen olyan megoldásnak, amivel szabadulni lehet ebből a lenéző, bántalmazó helyzetből. Nekem is voltak öngyilkos gondolataim.” (26-34, nő), „Én gondoltam arra milyen jó lenne meghalni. Csak egyszerűen szerettem volna, ha vége lenne a minden napos bántásoknak, gyomorgörcsnek és sírásoknak és persze annak, hogy anyukám is sajnál, aggódik értem.” (16-25, nő)

Négy válaszadó számolt be arról, hogy a sajtóból értesült olyan esetről, amelyben kortársbántalmazás öngyilkossággal végződött. Hat személy jelezte, hogy már foglalkoztatta az öngyilkosság gondolata, míg további három válaszadó önsértő magatartást alkalmazott a feszültség levezetésére. Bár az érintettek száma nem kiemelkedően magas, a jelenség súlyosságát és potenciális kimenetelét tekintve, nem tekinthető elhanyagolhatónak. Szerettük volna feltérképezni a kortársbántalmazás hatását az áldozatok önbecsülésére. Az önbecsülés megítéléséhez a kitöltőknek egy legördülő skálán meg kellett határozniuk, hogy a felsorolt állítások mennyire jellemzőek, illetve nem jellemzőek rájuk. Ehhez a Schooler, Schoenbach, Rosenberg (1995) kérdőívekben szereplő állításokat használtuk fel. A válaszadókat a bullyingban betöltött szerepük alapján kategorizáltuk, azokat pedig, akik áldozatként és szemlélőként egyaránt érintettek voltak, áldozatként kezeltük. Az egyéni válaszokat a kérdőív előírt pontozási rendszerével értékeltük, majd csoportonként átlagértékeket számoltunk.

7. ábra: A résztvevők önbecsülése

Az átlagértékek azt mutatják, hogy a legalacsonyabb önbecsüléssel az áldozatok rendelkeznek (átlagpontszámuk 38,52). A legmagasabb önbecsülés a bántalmazóknál volt kimutatható (átlag: 47,2), míg a szemlélők 42,74 pontos átlagot értek el. A résztvevők emellett több egyéni választ is megfogalmaztak arra vonatkozóan, hogy szerintük milyen hatással lehet a bullying az önbecsülésre, és az életük alakulására. Ezek az adatok kiegészítik a kvantitatív eredményeket, és mélyebb betekintést nyújtanak az érintettek tapasztalataiba. A nyílt végű kérdésre adott válaszokat tartalomelemzés módszerével dolgoztuk fel. Egyes kulcskifejezések megszámlálása alapján azonosíthatóvá váltak a leggyakoribb visszatérő gondolatok. Összesen 58 olyan választ olvashatunk, amely arra utal, hogy az áldozat önbecsülésének csökkenését okozhatja az, ha kortársbántalmazás elszenvedője általános iskolás korában és sok válaszadó az önértékelésre gyakorolt hatásról ír véleményt. A válaszok túlnyomó többsége az önértékelésre gyakorolt hatást hangsúlyozza. A szakirodalom alapján az önértékelés és önbecsülés fogalma elkülönül egymástól, azonban a kitöltők nagy valószínűséggel rokon értelműként használták e kifejezéseket. Több válaszadó említette, hogy a bántalmazás negatívan befolyásolta másokkal való kapcsolataikat, és tartós bizalomvesztéshez vagy visszahúzódáshoz vezetett. Néhány kitöltő a transzgenerációs hatásokra is kitért.

Néhány válasz:

Ha rendszeresen bántanak, próbálok nem rájuk figyelni és inkább magammal vagy mással foglalkozni. Hosszú távon hatott rám több hónapig bennem volt. (16-25 éves, nő) „Kevesebb önbecsülés, vagy az önbecsülés hiánya. A feszültségek/stressz levezetésének rossz módjai (alkohol stb.). Pletykák terjesztése és gyerekes viselkedés felnőttkorban, bizalomhiány.” (26-34 éves, férfi) „Ki sem akartam kelni az ágyból, mert úgy éreztem, hogy a pokolba kell bejárjak napi szinten. Az önbizalmamat nagyon lerombolták és alig tudtam újra felépíteni. Miattuk úgy éreztem, hogy nem vagyok értékes ember” (16-25 éves, nő)

Az áldozatok közül kevesebben rendelkeznek olyan ismerőssel, akivel szívesen megosztják a problémáikat, mint az egyéb szerepben lévő résztvevők. Az áldozatok átlagosan 21,53% nyilatkozta azt, hogy jó, ha vannak ilyen ismerősök, de nem osztják meg velük a problémáikat. Szintén az áldozatok azok, akik közül többen érzik úgy, hogy szeretnék, ha lenne ilyen személy az életükben, de nem tudnak társas kapcsolatokat hosszú távon fenntartani, míg a többi résztvevőnek csak 1,90%-a volt ezen az állásponton. Az áldozatok szociális támogatottsága gyengébb, mint az egyéb szerepben lévő résztvevőké, általában kevesebb barátjuk vagy olyan ismerősük van, akivel gyakran találkoznak. Szívesebben vannak egyedül, nehezebben kezdeményeznek beszélgetést másokkal.

Összegzés

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a vizsgálatban résztvevő, erdélyi, magyar anyanyelvű kitöltők beszámolóí szerint, általános iskolás éveik alatt a kortársbántalmazás gyakori jelenség volt. A résztvevők retrospektív beszámolóí szerint csak elenyésző számban voltak olyan személyek, akik mentesek voltak a bullyinggal kapcsolatos tapasztalatoktól. A vizsgálat során az is kiderült, hogy a válaszadók jelentős része többféle szerepben, áldozatként, bántalmazóként vagy szemlélőként is találkozott a jelenséggel, ami alátámasztja a bullying körforgásszerű természetét. Az eredmények rámutatnak arra is, hogy azokban az esetekben, amikor a pedagógusok büntetést alkalmaztak a bullying azonosításakor, a kitöltők nagyobb mértékben tapasztalták a bántalmazás ismétlődését. A felmérésben résztvevők tapasztalatai alapján a pedagógusi beavatkozás hiánya hozzájárulhat a bántalmazás folytatódásához. A válaszadók tapasztalatai alapján a kortársbántalmazás hosszú távon negatív hatással volt az áldozatok mentális egészségére. Többen számoltak be alacsony önbecsülésről és nehézségekről a szociális kapcsolatok terén, továbbá egyes esetekben öngyilkossági gondolatok vagy önsértő magatartás is megjelent. A kortársbántalmazás napjaink oktatási intézményeiben olyan komplex és sokrétű jelenség, amely nemcsak az érintett tanulók pszichoszociális fejlődését veszélyezteti, hanem hosszú távon az iskolai légkört és a pedagógiai munka hatékonyságát is befolyásolja. Indokolt a jelenség alaposabb feltárása, a pedagógusok szakmai felkészítése, valamint a prevenciók eljárások módszertanilag megalapozott, intézményi keretek között történő alkalmazása.

Irodalomjegyzék

- Buda, M. (2015). *Az iskolai zaklatás – a kutatások tükrében*. Debreceni Egyetemi Kiadó
- Coloroso, B. (2020). *Zaklatók, áldozatok, szemlélők*. Harmat Kiadó.
- Comer, R. J. (2005). *A lélek betegségei*. Osiris Kiadó.
- Csorba, J. (2010). *Öngyilkos és önsértő magatartás serdülőkorban*. Animula Kiadó.
- Drubina, B., Kökönyei, Gy., & Reinhardt, M. (2022). A nem-szuicidális önsértés és az öngyilkos magatartás kapcsolata: független vagy összefüggő jelenségek. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 96, 99–123.
- HBSC. (2010). *Social determinants of health and well-being among young*. <https://hbsc.org/publications/reports/social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people/> (letöltve: 2024.03.11.)
- HBSC. (2022). *A focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, Central Asia and Canada*. <https://hbsc.org/publications/reports/a-focus-on-adolescent-peer-violence-and-bullying-in-europe-central-asia-and-canada/> (letöltve: 2024.03.11.)
- Jármi, É., Fehérpataky, B., & Péter, Sz. (2015). A KiVa-program hazai adaptálásának lehetőségei. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/348548943_A_KiVa-program_hazai_adaptalasanak_lehetosegei (letöltve: 2023.11.15.)

- Lendvai, L., Horváth, L., Dóczi-Vámos, G., & Jozifek, Zs. (2018). *Benne vagy? A színházi nevelés alkalmazási lehetőségei a bullyinggal kapcsolatos tudatosság növelésére*. Nyitott Kör Egyesület. https://www.researchgate.net/publication/344362025_Benne_vagy_A_szinhazi_neveles_alkalmazasi_lehetosegei_a_bullyinggal_kapcsolatos_tudatossag_novelesere (letöltve: 2022.05.23)
- Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. (1967). Learned helplessness: Theory and evidence. *Journal of Experimental Psychology*, *105*, 3–46.
- Olweus, D. (1978). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (1999). Az iskolai zaklatás. *Educatio*, *4*, 717–739.
- Ranschburg, J. (2013). *Erkölc és jellem*. Saxum Kiadó.
- Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C., & Rosenberg, F. (1995). Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes. *American Sociological Review*, *60*, 141–156.
- Vajda, Zs., & Kósa, É. (1999). *Neveléslélektan*. Osiris Kiadó.

Szerzők:

Nagy Mónika, Bethlen Gábor Általános Iskola, Székelyudvarhely, Románia,
dumonieva@gmail.com

dr. Péter Lilla, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Pszichológia és Neveléstudományok Kar,
Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet, Székelyudvarhelyi Kihelyezett Tagozat, Románia,
peter.lilla@gmail.com